

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 338.439.4.5:637.1
JEL Classification: Q13, D61, I11

DOI: 10.37332/2309-1533.2024.2.12

Свиноус І.В.,
д-р екон. наук, професор,
професор кафедри обліку і оподаткування,
Білоцерківський національний аграрний університет,
Радько В.І.,
д-р екон. наук, доцент, професор кафедри організації
підприємництва та біржової діяльності,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України, м. Київ,
Федорук Ю.В.,
канд. с.-г. наук, доцент, доцент кафедри технологій
у рослинництві та захисту рослин,
Лозінська Т.П.,
канд. с.-г. наук, доцент,
доцент кафедри лісового господарства,
Білоцерківський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОКА ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА

Svynous I.V.,
dr.sc.(econ.), professor, professor at the
department of accounting and taxation,
Bila Tserkva National Agrarian University,
Radko V.I.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor at the department
of business organization and exchange activity,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv,
Fedoruk Yu.V.,
cand.sc.(agr.), assoc. prof., associate professor at the department
of technologies in crop production and plant protection,
Lozinska T.P.,
cand.sc.(agr.), assoc. prof., associate professor
at the department of forestry,
Bila Tserkva National Agrarian University

ORGANIZATIONAL APPROACHES TO THE FORMATION OF THE MILK SALES SYSTEM AS A FACTOR IN INCREASING THE EFFICIENCY OF MILK PRODUCTION

Постановка проблеми. Розвиток молочного скотарства полягає не лише у збільшенні обсягів виробництва продукції, й покращенні вартісних показників – собівартості, прибутку, рентабельності. Очевидно, що значною мірою рентабельність сільськогосподарських підприємств залежить від політики ціноутворення на молоко.

Збитковість молока у сільськогосподарських підприємствах пов'язана із високою собівартістю його виробництва. Однак, при цьому відчувається нестача молока вищого сорту внаслідок

незадовільних мікробіологічних показників, порушень оптимальних співвідношень жиру і білка, низької густини. Причина полягає в нестачі кормів високої якості, їх незбалансованості (значний вміст грубих кормів, низький – концентратів, преміксів), порушенні гігієнічних вимог при доїнні, недотриманні технологічних параметрів при зберіганні та транспортуванні молока. Нестача або відсутність холодильного обладнання на фермах призводить до швидкого підвищення кислотності молока. Внаслідок його низької якості більшість молокопереробних підприємств України виробляють молочну продукцію із терміном зберігання, що не перевищує 3-х днів і реалізують її на внутрішньообласному ринку.

За умови сезонності виробництва молока, підприємства молочної промисловості відчувають негативний вплив нерівномірного надходження молока на переробку впродовж весняно-літнього та осінньо-зимового періодів року. З огляду на це, постає потреба вимушеної переробки надлишків молока у сезон його масового надходження, який збігається з мінімальним рівнем споживання молочної продукції і дефіцитом сировини в осінньо-зимовий період. Переробні підприємства потрапляють у складну ситуацію, у літній період вони виробляють великий обсяг вершкового масла.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методичні основи вдосконалення економічних взаємовідносин між підприємствами аграрної сфери економіки і, зокрема, виробників молока з підприємствами переробки, шляхів раціоналізації системи закупівель, фінансових відносин між партнерами в умовах кооперативної форми їх співпраці ґрунтовно розглянуті в наукових працях В. В. Липчука, Ю. Я. Лузана, О. В. Мазуренко, П. М. Макаренка, М. Й. Маліка, П. Т. Саблука, О. М. Шпичака, Г. В. Черевка, І. Б. Яціва та інших учених.

Проте в умовах трансформації економічних відносин, які викликані першочергово військовою агресією РФ проти України, існуючі проблеми залишаються малодослідженими і вимагають подальшого поглибленого вивчення, з метою пошуку шляхів оптимального їх вирішення.

Постановка завдання. Мета статті – на основі узагальнення досліджень науковців та досвіду господарств корпоративного сектору аграрної економіки – виробників молока запропонувати практичні рекомендації по удосконаленню системи реалізації молока переробним підприємствам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідженням встановлено, що економічні відносини, що склалися у молокопродуктовому підкомплексі, не можуть забезпечити ефективний розвиток молочного скотарства, оскільки молокопереробні підприємства, занижуючи закупівельні ціни на молоко-сировину і завищуючи відпускні ціни на готову молочну продукцію, крім того роздрібні ціни завищує сфера торгівлі, привласнюють основну частку валового доходу, яка значно перевищує їхній внесок у виробництво і реалізацію молока та молочних продуктів (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка цін закупівельних, переробників та роздрібної торгівлі на молоко, грн/т без ПДВ

Показники	Роки					2022 р. у % до	
	2018	2019	2020	2021	2022	2018 р.	2021 р.
Закупівельна ціна	5996	8198	8840	10301	10969	182,9	106,5
У % до ціни переробника, %	40,6	53,2	52,8	56,2	50,5	9,9 в.п.	-5,7 в.п.
Ціна переробника (молоко рідке, пастеризоване)	14767	15405	16730	18329	21726	147,1	118,5
У % до ціни споживача, %	67,1	64,5	67,2	72,1	75,1	8 в.п.	3 в.п.
Ціна споживача	22010	23870	24910	25410	28930	131,4	113,9

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України

Як свідчать результати проведених досліджень, упродовж 2018–2022 рр. спостерігається суттєве зростання закупівельних цін на молоко, виробником якого є сільськогосподарські підприємства. При цьому необхідно зазначити, що темпи зростання закупівельних цін на молоко є найвищими в порівнянні з вартістю переробки та торгівельної мережі. Дана обставина викликана дефіцитом високоякісної сировини для виробництва молокопродуктів в умовах кризи молочного скотарства.

Крім того, спостерігається поступове зростання частки сільськогосподарського товаровиробника в структурі ціни переробника (до 50,5 % в 2022 році). Дана обставина свідчить про посилення впливу сировинного чинника на формування вартості молочних продуктів.

Зниження купівельної спроможності населення та короткий термін придатності змушує суб'єктів підприємницької діяльності в сфері роздрібної торгівлі поступово знижувати рівень торгівельної націнки, що призводить до зростання частки виробника в структурі роздрібної ціни.

Економічні відносини між сферами молокопродуктового підкомплексу можуть бути налагоджені через вигідну систему взаєморозрахунків таким чином, щоб забезпечити мотивацію до виробництва молока та зменшити вплив торговельної сфери.

У нинішніх умовах розвитку економічних відносин між виробниками молока та переробними підприємствами існує певна недовіра, оскільки виробники вважають ціни реалізації молока на переробні підприємства низькими. Переробники, своєю чергою, стверджують, що в сучасних ринкових умовах збільшення закупівельних цін призведе до збитковості їх роботи, адже ціни на готову молочну продукцію є недостатньо високими. Зрозуміло, що головним питанням у забезпеченні ефективних економічних відносин між сферами виробництва й переробки молока має бути забезпечення прибутковості обох сфер.

Згідно із законом України «Про молоко та молочні продукти», створено Узгоджувальну комісію Міністерства аграрної політики та продовольства України для розрахунку закупівельної ціни на молоко. До складу комісії увійшли порівну представники від виробників молока та переробних підприємств. Розроблювані ними мінімальні закупівельні ціни повинні відшкодовувати середньогалузеві нормативні витрати та забезпечувати мінімальний рівень прибутку виробникам молока.

Сучасні умови функціонування учасників молокопродуктового підкомплексу висувають підвищені вимоги до безпеки та якості сировини, оскільки лише молоко високої якості дасть змогу виробити конкурентоспроможну молочну продукцію [1]. Тому якість молока як сировини повинна стати початковим моментом удосконалення економічних відносин між сільськогосподарськими виробниками та переробними підприємствами.

Крім того, молокопереробні підприємства зацікавлені у великих постачальниках молока із високою концентрацією поголів'я корів і значними обсягами реалізації, а також діяльність яких спрямована на нівелювання впливу сезонності надходження молока на переробні підприємства. З цією метою переробним підприємствам доцільно встановлювати закупівельні ціни на весь період постачання залежно від ґатунковості на рівні очікуваних цін у зимовий період, коли їх рівень найвищий. Цей підхід забезпечить взаємовигідні відносини між виробниками молока – сільськогосподарськими підприємствами, діяльність яких спрямована на отримання максимального прибутку, і переробних підприємств, які мають можливість зекономити матеріальні та фінансові ресурси. Як переконують проведені розрахунки щодо практичного впровадження такого підходу до встановлення ціни на молоко-сировину, запропонований механізм визначення ціни на основі нормативних витрат та з урахування якісних показників продукції сприятиме підвищенню рівня рентабельності виробництва та реалізації молока.

Запропонований підхід до формування ціни буде стимулювати зростання якісних показників молока-сировини, сприяти укрупненню сільськогосподарських підприємств і підвищенню продуктивності молочного стада, згладжуванню сезонних коливань.

Наступним важливим інструментом регулювання економічних відносин сільськогосподарських товаровиробників і переробних підприємств є договірні відносини. Основними принципами договірної системи реалізації продукції визначено:

- обов'язковість – учасники договору беруть на себе зобов'язання, які регламентують певною мірою виробничу діяльність, а також визначають фінансовий стан кожного із них;
- рівноправність – сторони мають певні права, зобов'язання і відповідальність. Договір регламентує взаємовідносини з метою одержання обопільної вигоди і відповідальність сторін при порушенні його положень. Рівноправність виключає диктат умов договору однієї сторони відносно до іншої;
- комплексність – враховує не лише економічні відносини учасників при виконанні взятих зобов'язань, а й організаційні та правові. Договір повинен відображати реальний попит на продукцію і відповідно до нього формувати пропозицію;
- ефективність – суворе виконання договірних відносин, що сприяє підвищенню ефективності виробничо-економічної діяльності суб'єктів угоди;
- еквівалентність – встановлення взаємовигідної ціни та умов взаєморозрахунків;
- стабільність – наявність регламентованих довгострокових відносин і впевненості товаровиробника продукції в їх збуті;
- контроль – передбачає обмін інформацією у ході виконання зобов'язань, складання протоколів у терміни, обумовлені договором, вжиття необхідних заходів для його неухильного виконання;
- відповідальність – передбачає штрафні санкції щодо сторони, яка не виконала відповідним чином свої зобов'язання і має відшкодовувати втрачену вигоду.

З метою посилення дієвості договорів необхідно використовувати додаткові, більш тісні умови партнерських відносин. Договори мають бути елементом організації виробництва, спільним плановим рішенням, формувати виробничу програму сторін. З цією метою в них доцільно передбачити конкретні пункти надання допомоги постачальникові з боку переробного підприємства та умови авансування.

Система договірних відносин між сільськогосподарськими і переробними підприємствами повинна включати порядок укладання договору, умов збуту – приймання молока, визначення якості та обсягу продукції, встановлення цін, взаєморозрахунків, матеріальну відповідальність партнерів за порушення договірних зобов'язань [2]. У договорах доцільно передбачити персональну

відповідальність виконавців за додержання термінів поставки продукції, організацію централізованих перевезень молока до місць переробки за узгодженими графіками, якості продукції.

На практиці між суб'єктами господарювання використовуються три форми реалізації економічної відповідальності: санкції, розмір яких визначається процентом до вартості невиконаних зобов'язань; відшкодування втраченої вигоди за затвердженою методикою визначення матеріальної відповідальності за недопоставку сировини, зрив графіку закупівель, а також відмова від приймання молока [3]. Пропонуємо встановити штрафи на рівні ймовірної втрати у розмірі 100 % вартості недопоставленого або неприйнятого молока, що забезпечить високу взаємну відповідальність сторін. За несвоєчасні розрахунки із товаровиробниками за продану сировину на молокопереробні підприємства повинні накладатись економічні санкції, які б враховували коефіцієнти інфляції та ставки процентів за споживчими кредитами за період несплати.

В існуючі форми договорів доцільно внести деякі доповнення. Так, у договорах регламентуються види робіт, які за дорученням Замовника (організації, що укладає договір) зобов'язується виконати Товаровиробник продукції, що дасть змогу контролювати технологію виробництва молока і якість виконання робіт.

Договором можна регламентувати такі дії Замовника, як авансування Товаровиробника для організації та підготовки продукції до реалізації. Так, якщо Замовнику необхідне молоко із визначеними якісними показниками – високим процентом жирності – до договору потрібно включити пункт, який дозволяє йому надати підтримку Товаровиробникові у придбанні високопродуктивної великої рогатої худоби, а також кормів для худоби.

У договорі також необхідно передбачити: зобов'язання Товаровиробника по страхуванню продукції до моменту передачі її Замовнику за всіма прийнятими ризиками; передачу продукції Товаровиробникові третім особам без дозволу Замовника; Товаровиробник може вимагати повернення своєї продукції та передачі її іншому покупцеві, спроможному негайно її оплатити, якщо Замовник не зможе здійснити оплату у терміни, визначені договором; відповідність якості молока і молочних продуктів нормативним документам, які регламентують безпеку життя і здоров'я споживачів та охорону навколишнього середовища.

Крім того, слід зазначити, що договір повинен укладатися, коли продукція ще не вироблена. Саме це забезпечить товаровиробникові тверді гарантії: він попередньо знатиме, яка частина продукції буде реалізована і за якою ціною.

Також доцільно передбачити попередню оплату для товаровиробників молока, що дозволить використовувати одержані кошти на поточні потреби, наприклад, на ремонт обладнання, придбання кормів і медикаментів.

У системі договірних відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками та переробними підприємствами необхідно врахувати опціон на поставку молоко-сировини, який надасть право вибрати між альтернативними умовами договору.

Дослідження дозволили встановити, що поряд із заходами економічного стимулювання слід удосконалювати організацію виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах. З метою забезпечення стабільного виробництва молока із високим рівнем споживчих і технологічних властивостей доцільно запровадити на молочнотоварних фермах інтегровану систему управління якістю та безпекою [4]. Науково обґрунтована система заходів організаційного та управлінського характеру повинна охоплювати: систему моніторингу виробничого процесу; порядок визначення факторів ризику виробництва молока; порядок визначення факторів ризику виробництва молока, яке не відповідає встановленим вимогам; пропозиції щодо реєстрації результатів контролю і моніторингу та ін.

Основними причинами, які впливають на зниження якості молока у сільськогосподарських підприємствах, є: ріст захворювання тварин і неправильне використання медикаментів; неякісні корми й незбалансована годівля корів; фальсифікація молока; порушення технології зберігання молока; невідповідний догляд за молочним обладнанням, що використовується у процесі доїння, охолодження і зберігання молока, його транспортування; незадовільний санітарний стан приміщень.

Вважаємо, що в сільськогосподарських підприємствах необхідно розробити комплексну програму управління якістю молока, яка передбачає таку систему заходів:

1. Зооветінженерні та ветеринарні (використання досягнень науки і передового досвіду, які забезпечать підвищення якості молока, збалансовану годівлю і раціональне використання кормових добавок, формування стада високопродуктивними коровами, високоврожайних сортів кормових культур із високим вмістом поживних речовин, перехід до інноваційних методів утримання тварин, раціональне відтворення стада, проведення масових профілактичних ветеринарних заходів);

2. Організаційно-економічні (раціональна організація виробничих процесів, покращення матеріально-технічної бази, формування органів управління якістю праці та молока, розробка нормативів і внутрішньогосподарських стандартів, які визначають ціни попиту і пропозиції на молоко);

3. Соціальні (підготовка і підвищення кваліфікації виконавців, регулярне оцінювання та контроль якості праці й молока, матеріальне і моральне стимулювання працівників за підвищення виробничих показників, створення соціально-побутових умов).

Дослідження науковців переконують, що існуюча система управління сільськогосподарських підприємств спрямована на те, щоб не допустити зниження якості нижче певного рівня, тобто заходи спрямовані виключно на контроль, а не удосконалення роботи господарства і підвищення рівня якості [5]. Очевидно, що здійснення заходів з підвищення якості молока обов'язково приведе до підвищення собівартості продукції. Водночас, налагодження дієвої системами менеджменту якості на підприємстві у перспективі забезпечить суттєву економію та нівелює втрати упущеної вигоди.

Серед організаційно-економічних заходів доцільно виділити стратегію ціноутворення з урахуванням поставлених цілей. При розрахунку ціни на реалізоване молоко господарство повинно враховувати зміни у витратах виробництва, очікуваний рівень цін на придбані засоби виробництва, беручи до уваги рівень інфляції, зміну цін у конкурентному середовищі та інші фактори. Серед факторів, що впливають на рівень цін, сільськогосподарські підприємства повинні враховувати: витрати виробництва, попит (споживач), пропозицію (конкуренти), посередників (учасників) каналів збуту, якість продукції, систему державної підтримки.

Найдієвішим способом контролю за якістю молока, є здійснення контрольного доїння, яке проводиться щотижня в присутності особи, відповідальної за стан тваринництва на фермі. Для контрольного доїння беруть удій за часом, що відповідає надою, від якого була відібрана проба молока, що підозрюється у фальсифікації. Доїння проводять у сухі, чисті дійниці, молоко зливають в сухі фляги. Перевіряють повноту видоювання корів. До закінчення контрольного доїння відбирання проб та витрата молока на внутрішньогосподарські потреби не допускається. По закінченні доїння молоко добре перемішують та металевою трубкою беруть середню пробу в об'ємі не менше 250 см³. Відібрані проби відправляють відразу на аналіз, а за наявності обладнання та перевірених реактивів показники кислотності та жирності визначають на фермах. Результат контрольного доїння оформляють актом згідно з формою № 29. За результатами аналізів роблять висновок про натуральність молока.

У разі надходження молокопереробним підприємствам молока низької якості перевіряють його якість у стійлових пробах, взятих із молока контрольного доїння. Для проведення контрольного доїння на молочну ферму виїздить представник заводу не пізніше як через 48 год. після поставлення молока, що підозрюється у фальсифікації.

Підвищення ефективності виробництва молока за рахунок зростання якості пов'язане із регресивною витратою енергії та протеїну корму на збільшення вмісту жиру і білка в молоці. Водночас, при незбалансованій годівлі, хоча й досягається деяка економія на кормах, але це призводить до погіршення якості молока і великих, ніж «квазіекономія», фінансових втрат [6]. Підвищення якості молока вимагає додаткових витрат, але вони окупляються швидше і більшою мірою, ніж витрати, спрямовані на збільшення обсягів виробництва молока за рахунок підвищення продуктивності корів.

Підвищення продуктивності корів, як і збільшення жирності молока, вимагає додаткової обмінної енергії в раціоні корів. І в першому, і в другому випадках коровам необхідна додаткова обмінна енергія у раціоні, але при поліпшенні якості окупність вкладень у додаткову енергію вдвічі вище, вдвічі зросте дохід від стада, потрібно удвічі менше коштів.

Таким чином, годівля корів більш енергонасиченими (а, отже, більш дорогими) кормами забезпечує не тільки підвищення продуктивності корів, але і поліпшення композиційної якості молока, що призводить до загального зростання ефективності виробництва молока. Зазначимо, що науковці та практики підкреслюють високу віддачу витрат на поліпшення якості кормів власної заготівлі.

Можна зробити висновок, що якість молока є найважливішою метою інтенсифікації, чинником підвищення ефективності виробництва молока та конкурентоспроможності продукції молочного тваринництва.

Нами розроблено алгоритм процесу впровадження інтегрованої системи управління якістю та безпекою продукції на молочнотоварних фермах, який передбачає виконання сукупності організаційно-управлінських заходів, а саме: побудова блок-схеми процесів виробництва, аналіз механізму контролю виробничого процесу та якості продукції, розроблення реєстраційно-облікової документації і т.д., які повинні послідовно здійснюватися підприємством.

Обґрунтуємо етапи впровадження системи менеджменту якості на принципах HACCP у молочному скотарстві. Система HACCP (аналіз ризиків і критичних контрольних точок) у молочному скотарстві є сукупністю заходів, що забезпечують безпеку молока-сировини за допомогою контролю всіх небезпечних точок у ході виробничого процесу. Варто наголосити, що це абсолютно нове поняття для сільськогосподарських підприємств, оскільки багато елементів даної системи давно і результативно використовуються на молочних фермах. Однак створення цілісної системи потребує ретельно підготовки, постійної уваги керівництва, навчання персоналу системному підходу і технічного переозброєння підприємства.

Важливим елементом розробки системи менеджменту якості є наявність прифермських лабораторій із визначення якісних вимог до молока-сировини. Зазначимо, що більшість сільськогосподарських підприємств економлять кошти на її утримання й обладнання, а функції щодо визначення якості молока-сировини передають лабораторіям молокопереробних підприємств, що не дозволяє проводити оперативний моніторинг стану виробництва молока. Як наслідок – зниження безпеки та якості надосного молока. Крім того, почастишали випадки зловживань з боку молокопереробних підприємств (зниження фактичної сортності й жирності молока) [7].

Прикладом ефективного управління якістю молока є діяльність ТОВ СГП «ім. Воловікова» Рівненської області, яке в 2010 р. отримало міжнародний сертифікат якості ISO-9001. Впровадженню системи сертифікації якості молока у ТОВ СГП «ім. Воловікова» сприяло членство України в СОТ, що значно розширило можливості збуту сільськогосподарської продукції, зокрема молочної, за умови забезпечення високої якості молока шляхом суттєвої модернізації технологічного процесу. Висока репутація сільськогосподарського підприємства як стабільного постачальника високоякісного молока дала можливість отримати кредити на розвиток молочного скотарства від іноземних кредиторів під відсотки, нижчі від середньоукраїнських.

Головна увага приділяється контролю за дотриманням вимог щодо критичних контрольних точок. На молочному комплексі затверджені перелік відповідальних осіб і графік проведення контрольних-профілактичних заходів, погоджений керівником сільськогосподарського підприємства. Особлива увага приділяється сертифікації устаткування лабораторії та її працівникам. Це пояснюється тим, що працівниками цього структурного підрозділу здійснюється контроль якості молока на кінцевому етапі технологічного процесу виробництва.

На молочнотоварному комплексі господарства вибіркове контрольне доїння корів відбуваються не частіше ніж раз у 3 дні. Надосне молоко перевіряють по основних параметрах у два етапи: в момент надходження на охолодження і в момент перевантаження у спеціальні автоцистерни. Працівниками лабораторії проводяться дослідження стану мікрофлори місткостей, в яких молоко перевозять на молокопереробні підприємства.

Контроль за мікрокліматом у приміщенні підприємства проводиться із використанням сучасних засобів контролю та регулюється автоматично.

Відповідно до норм і правил сертифікації ISO-9001, ветеринарною службою сільськогосподарського підприємства здійснюється біохімічний розгорнутий аналіз крові корів кожні два місяці з метою виявлення захворювань [8]. Візуальний огляд тварин ветеринарами проводиться щодня. У разі виявлення хворих тварин, їх ізолюють у спеціально обладнаному приміщенні, яке знаходиться поза межами комплексу.

Контроль за станом здоров'я операторів машинного доїння проводиться медичною службою комплексу та шляхом медичного огляду не рідше одного разу в рік.

Контроль за санітарним станом здійснюється головними спеціалістами зоо-, ветеринарної служби щодня та інспекторами державної ветеринарної служби не рідше одного разу в місяць шляхом візуального огляду території молочного комплексу й місць утримання корів.

Як свідчить практика діяльності ТОВ СГП «ім. Воловікова», наявність сертифікату ISO-9001 і його дотримання основних положень не впливає на рівень закупівельних цін молокопереробних підприємств. Ми вважаємо, що з метою забезпечення високоякісним молоком у договорі на постачання має бути визначена система стимулювання сільськогосподарських товаровиробників за наявність відповідного сертифікату якості ISO-9001, а також передбачені заходи щодо взаємоперевірки якості сировини та кінцевої продукції.

З метою оцінювання ефективності функціонування інтегрованої системи управління якістю та безпекою молока доцільно використати систему виробничо-економічних показників (структура виробництва молока за сортами, рентабельність та ін.) та критеріїв, які характеризують якість управління й організацію виробничого процесу (відповідальність персоналу за якість, дієвість заходів щодо усунення або мінімізації негативного прояву та ін.).

Запропонований підхід до оцінювання дієвості системи управління якістю виробництва молока передбачає використання багатокритеріального оцінювання на основі таких показників, як якість і безпека продукції, характеристика внутрішнього середовища підприємства, окупність запровадженої системи та ін. Її застосування дозволить об'єктивно оцінити функціонування системи щодо виконання визначених вимог до процесу виробництва продукції відповідної якості.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, якість молока є однією з найважливіших підцилей інтенсифікації, чинником підвищення ефективності виробництва молока та конкурентоспроможності продукції молочного тваринництва.

Вважаємо, що система договірних відносин між сільськогосподарськими і переробними підприємствами повинна передбачати порядок укладання договорів, умови збуту – приймання молока, визначення якості й обсягу продукції, встановлення цін, взаєморозрахунків, матеріальну відповідальність партнерів за порушення договірних зобов'язань.

Запропонований алгоритм процесу впровадження інтегрованої системи управління якістю та безпечністю продукції на молочнотоварних фермах, що включає аналіз і контроль ризиків на всіх етапах технологічного процесу, а також управління критичними точками з оцінкою його результатів.

Він передбачає використання багатокритеріальної оцінки за такими показниками, як якість і безпечність продукції, характеристика внутрішнього середовища підприємства, що дозволить об'єктивно оцінити функціонування системи та дотримання визначених вимог до процесу виробництва продукції відповідної якості.

Література

1. Ємцев В. І., Слободянюк Н. М. Відродження ресурсного потенціалу скотарства як фактор розвитку конкурентоспроможності підприємств молокопродуктового підкомплексу АПК України. *Animal science and food technology*. 2021. Т. 12. № 3. С. 36-49.
2. Крюкова І.О. Система економічних взаємовідносин між учасниками ринку молока та молокопродуктів України. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Т. 5. № 3. С. 8-16.
3. Заїнчковський А. О., Кривун М. В. Ефективність господарського механізму взаємодії учасників молочного ринку та функціонування молокопереробних підприємств. *Економіка АПК*. 2021. № 10. С. 30-42.
4. Шиян Д. В., Чумак Г. М. Рівень розвитку молочного скотарства як фактор формування молокопродуктового підкомплексу в регіонах. *Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки*. 2019. № 1. С. 82-90.
5. Козак О. А., Козак М. І. Молокопродуктовий підкомплекс у реалізації цілей сталого розвитку. *Економіка АПК*. 2021. № 8. С. 40-57.
6. Юрченко Н. С. Стратегічні орієнтири підприємств молокопродуктового підкомплексу. *Молодий вчений*. 2021. № 1(2). С. 220-231.
7. Паска І. М., Гринчук І. Ю., Артимонова І. В. Організаційно-економічні відносини в ланцюзі поставок молока та молокопродукції. *Економіка та управління АПК*. 2020. № 2. С. 73-82.
8. Ткачук С. П. Удосконалення економічних взаємовідносин підприємств молокопродуктового підкомплексу АПК. *Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки*. 2013. № 3. С. 110-117.

References

1. Yemtsev, V.I. and Slobodianiuk, N.M. (2021), "Vival of resource potential of cattle breeding as a competitiveness development factor for enterprises of dairy subcomplex of Ukrainian agro-industrial complex", *Animal science and food technology*, Vol. 12, no. 3, pp. 36-49.
2. Kriukova, I.O. (2020), "System of economic relations between milk and dairy market participants of Ukraine", *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*, Vol. 5, no. 3, pp. 8-16.
3. Zainchkovskyi, A.O. and Kryvun, M.V. (2021), "The efficiency of the economic mechanism of interaction of dairy market participants and functioning of dairy processing enterprises", *Ekonomika APK*, no. 10, pp. 30-42.
4. Shyian, D.V. and Chumak, H.M. (2019), "The level of dairy cattle breeding development as a factor in the formation of dairy product subcomplex in the regions", *Visnyk KhNAU. Serii : Ekonomichni nauky*, no. 1, pp. 82-90.
5. Kozak, O.A. and Kozak, M.I. (2021), "Dairy subcomplex in the implementation of sustainable development goals", *Ekonomika APK*, no. 8, pp. 40-57.
6. Yurchenko, N.S. (2021), "Strategic orientations of dairy subcomplex enterprises", *Molodyi vchenyi*, no. 1(2), pp. 220-231.
7. Paska, I.M., Hrynychuk, I.Yu. and Artimonova, I.V. (2020), "Organizational and economic relations in the chain supply of milk and dairy products", *Ekonomika ta upravlinnia APK*, no. 2, pp. 73-82.
8. Tkachuk, S.P. (2013), "Improving of economic relations between the dairy production factories in agriculture", *Visnyk KhNAU. Serii : Ekonomichni nauky*, no. 3, pp. 110-117.

Свиноус І.В., Радько В.І., Федорук Ю.В., Лозінська Т.П.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОКА ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА

Мета. На основі узагальнення досліджень науковців та досвіду господарств корпоративного сектору аграрної економіки – виробників молока запропонувати практичні рекомендації по удосконаленню системи реалізації молока переробним підприємствам.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано методи: статистико-економічний – для опрацювання масиву статистичних та емпіричних даних; монографічний – для детального вивчення окремих елементів досліджуваного явища на прикладі конкретних об'єктів; синтезу, порівнянь, метод єдності історичного і логічного в економічних дослідженнях – для вивчення наявного досвіду агропромислової інтеграції в молокопродуктовому підкомплексі.

Результати дослідження. Доведено, що система договірних відносин між сільськогосподарськими і переробними підприємствами повинна передбачати порядок укладання договорів, умови збуту – приймання молока, визначення якості й обсягу продукції, встановлення цін, взаєморозрахунків, матеріальну відповідальність партнерів за порушення договірних зобов'язань.

У системі договірних відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками та переробними підприємствами необхідно врахувати опціон на поставку молоко-сировини, який надасть право вибирати між альтернативними умовами договору.

Розроблено алгоритм процесу впровадження інтегрованої системи управління якістю та безпечністю продукції на молочнотоварних фермах, що включає аналіз і контроль ризиків на всіх етапах технологічного процесу, а також управління критичними точками з оцінкою його результатів.

Наукова новизна результатів дослідження. Удосконалено систему формування закупівельних цін на молоко, що передбачає встановлення ціни на молоко-сировину, на основі нормативних витрат та з урахуванням якісних показників продукції та буде сприяти підвищенню рівня рентабельності виробництва та реалізації молока.

Практична значущість результатів дослідження. Запропоновані рекомендації доцільно використати при розробці типових договорів на постачання молока переробним підприємствам та при впровадженні системи контролю якості молока в господарствах корпоративного сектору аграрної економіки.

Ключові слова: реалізація, молоко, сільськогосподарське підприємство, переробне підприємство, економічні відносини, якість.

Svynous I.V., Radko V.I., Fedoruk Yu.V., Lozinska T.P.

ORGANIZATIONAL APPROACHES TO THE FORMATION OF THE MILK SALES SYSTEM AS A FACTOR IN INCREASING THE EFFICIENCY OF MILK PRODUCTION

Purpose. The aim of the article is to propose practical recommendations for improving the system of milk sales to processing enterprises, based on the generalization of research by scientists and the experience of farms in the corporate sector of the agrarian economy – milk producers.

Methodology of research. The following methods were used in the research process: statistical and economic – to process a set of statistical and empirical data; monographic – for a detailed study of individual elements of the studied phenomenon using the example of specific objects; synthesis, comparisons, the method of the unity of historical and logical in economic research – for the study of the existing experience of agro-industrial integration in the dairy sub-complex.

Findings. It has been proven that the system of contractual relations between agricultural and processing enterprises should provide for the procedure for concluding contracts, sales conditions – acceptance of milk, determination of the quality and volume of products, setting of prices, mutual settlements and material responsibility of partners for breach of contractual obligations.

It is necessary to take into account the option for the supply of raw milk in the system of contractual relations between agricultural producers and processing enterprises. Such option will give the right to choose between alternative terms of the contract.

An algorithm for the implementation of an integrated system of product quality and safety management on dairy farms were developed, which includes risk analysis and control at all stages of the technological process, as well as management of critical points with evaluation of its results.

Originality. The system of forming purchase prices for milk were improved, which provides for setting the price of raw milk based on regulatory costs and taking into account product quality indicators, and will contribute to increasing the level of profitability of milk production and sale.

Practical value. The proposed recommendations should be used in the development of standard contracts for the supply of milk to processing enterprises and in the implementation of the milk quality control system in farms of the corporate sector of the agricultural economy.

Key words: realization, milk, agricultural enterprise, processing enterprise, economic relations, quality.